9 клас. Історія України
Урок №29

Тема: Практичне заняття №4. Аналіз політики російської імперської влади в Україні на підставі Валуєвського циркуляру та Емського указу.

Мета роботи:

- ознайомитися з основними положеннями Валуєвського циркуляру (1863) та Емського указу (1876);
- проаналізувати їхній вплив на розвиток української культури, мови та суспільного життя;
- розвивати навички критичного мислення, роботи з історичними джерелами та аналізу історичних документів.

1. Ознайомлення з теоретичним матеріалом.

1. Валуєвський циркуляр 1863 р.

Організаційною формою українського руху у 60-90 – х рр. XIX ст. були напівлегальні об'єднання інтелігенції, які увійшли в історію як ***громади***. *Перша* з них виникла у Петербурзі *1859 р.* за ініціативою колишніх кирило-мефодіївців *В.Білозерського, М.Костомарова, Т.Шевченка* та ін., що протягом ***1861 – 1862 рр***. видавали перший український ***журнал «Основа»,*** в якому увага була зосереджена на захисті української мови, праві здобуття освіти рідною мовою, виданні навчальної і науково-популярної літератури. Ще одним піонером громадівського руху став ***гурток «хлопоманів»,*** очолений ***Володимиром Антоновичем***, якій вів активну роботу із збирання етнографічного матеріалу.

Незабаром, на початку 1860-х рр., *громади з'явилися в Києві, Чернігові та ін. містах*. Вони зосереджували свої зусилля на *видавничій справі, заснуванні недільних україномовних шкіл для дорослого населення, вели агітаційну роботу проти національних утисків і соціальних обмежень в освіті, організовували публічні лекції, бібліотеки, поширювали твори Т. Шевченка, П. Куліша та ін. українських письменників*. Громади *уникали політичної боротьби* і неодноразово заявляли, що їх діяльність позбавлена політичних цілей.

На відміну від громад, ***польський визвольний рух*** мав на *меті відновити Польську державу*. Це вилилося у повстання ***1863-1864 рр***., яке *охопило* й *Правобережжя*. В ньому взяли участь й *українці А. Потебня, А. Красовський*. Але *масової підтримки з боку українців повстання не отримало*. Невизнання поляками права українського народу на самовизначення, відштовхнуло від них українську інтелігенцію. Що ж до українських селян, то вони традиційно не довіряли польській шляхті і не пішли за нею. До *травня 1864 р. повстання було придушене*.

Підозри царського уряду щодо нелояльного ставлення до нього громад посилилося після Польського повстання. Пробудження національного самоусвідомлення українців вважалося смертельно небезпечним для майбутнього імперії. В ***липні 1863 р***. міністр внутрішніх справ ***Петро Валуєв*** видав ***циркуляр***, що ***забороняв публікацію українською мовою*** *шкільних підручників та релігійних видань* та тій підставі, що ***такої мови не існує.*** Трохи раніше були *закриті недільні школи*. *Заборона не поширювалася на художню літературу*. Таким чином, Валуєвський циркуляр був спрямований на те, щоб завадити українському руху перетворитись з заняття нечисленних інтелектуалів на масове явище.

Російський уряд жорстоко переслідував не лише поляків, а й українців, зокрема членів просвітницьких громад: влада розглядала рух громадівців як продовження польського. У *Києві, Харкові, Полтаві, Чернігові* та інших містах *пройшли арешти*. Найактивніші учасники громад, у тому числі ***П. Чубинський, О. Кониський, В. Лобода, були заслані*** на північ Росії. Закривалися недільні школи. В підтримку теорії М. Погодіна, російський царизм переслідував українську мову, в російській пресі поширювалися ідеї про те, що Україна ніколи не мала своєї історії, ніколи не була окремою державою, не має своєї мови. Міністр внутрішніх справ Петро Валуєв писав у листі до міністра народної освіти про те, що «ніякої малоросійської мови не було, немає та й не може бути».

Щоб запобігти зростанню українського національного руху, у 1863 р. Валуєв видав сумнозвісний циркуляр про заборону видання українською мовою наукових, релігійних та освітніх праць, а також діяльність недільних шкіл. Малоросійською «говіркою» дозволялося друкувати лише художні твори. Громади були розпущені. Припинив своє існування часопис «Основа».

2. Емський указ 1876 р.

Активна діяльність громад спричинила новий наступ російського царизму на українську мову. ***У 1876 р.*** Олександр II (перебуваючи в німецькому місті Емс), видав так званий ***Емський указ***, який був спрямований проти української мови. За цим указом заборонялося ввозити в Україну книги, надруковані українською мовою. Тільки з спеціального дозволу головного управління в справах друку можна було користуватись українськими книжками. Були заборонені театральні вистави українською мовою, друкувати тексти до музичних вистав. Заборонялося використовувати українську мову в початкових школах, судах і державних установах. Зі шкільних бібліотек вилучалися книги написані українською мовою, вчителів-українофілів заміняли на росіян. Заборонена робота ***Південно-Західного відділення Російського географічного товариства,*** закрито газету ***«Київський телеграф».*** Перейменовувалися географічні назви. Назва ***Україна*** ніде не фігурувала, тільки ***Малоросія.*** Почалося переслідування громадівців.

2. Робота з документом

Із циркуляру міністра внутрішніх справ П. Валуєва
про заборону української мови (18 липня 1863 р.)

Давно вже йде суперечка в нашій пресі про можливість існування самостійної малоруської літератури. Приводом для цієї суперечки були твори деяких письменників, які відзначалися більш або менш чудовим талантом або своєю оригінальністю. За останній час питання про малоруську літературу набуло іншого характеру, внаслідок обставин чисто політичних, що не мають ніякого відношення до інтересів власне літературних. Попередні твори малоруською мовою були розраховані лише на освічені класи південної Росії, а тепер прихильники малоруської народності звернули свої погляди на масу неосвічену, і ті з них, які прагнуть здійснити свої політичні задуми, взялися, під приводом поширення грамотності і освіти видавати книги для початкового читання, букварів, граматик, географій і т. д. ...

В С.-Петербурзі навіть збираються пожертви для видання дешевих книг на південноруському наріччі. ***... ніякої окремої малоруської мови не було, немає і не може бути, і що наріччя їх, яке вживається простолюдом, є та ж російська мова, тільки зіпсована впливом на неї Польщі, ...***

Беручи до уваги, з одного боку, теперішнє тривожне становище суспільства, ... міністр внутрішніх справ визнав за необхідне ... дати по цензурному відомству розпорядження, щоб до друку дозволялись тільки такі твори цією мовою, які належать до галузі красного письменства, пропускання ж книг малоруською мовою, як духовного змісту, так навчальних і взагалі призначених для початкового читання народу, припинити.

Завдання 1:

Прочитайте документ.

1) ***Визначте, виходячи з отриманих вами даних, в чому автор вбачає «тривожне становище суспільства»?***

2) ***Як ви вважаєте, чому царський уряд боявся розповсюдження української наукової та педагогічної літератури серед селянства?***

3) До яких наслідків призвела поява Валуєвського циркуляру?

3. Робота з документом

Емський указ

Государ імператор в 18/30 день минулого травня височайше наказав:

1) Не допускати ввозу в межі імперії без окремого на те дозволу Головного управління яких би то не було книг і брошур, що видаються за кордоном на малоруському наріччі.

2) Друкування і видання в Імперії оригінальних творів і перекладів на тому ж наріччі заборонити, за винятком тільки:

а) історичних документів і пам'яток і

б) творів красного письменства, але з тим, що при друкуванні історичних пам'яток безумовно додержувати правопису оригіналів;

у творах же красного письменства не допускати ніяких відступів від загальноприйнятого російського правопису і щоб дозвіл на друкування творів красного письменства давати тільки після розгляду рукописів у Головного управління.

3) Заборонити також різні сценічні вистави і читання на малоруському наріччі, а також і друкування на ньому текстів до музикальних нот.

4) Припинити видання газети «Киевский Телеграф». Про цю височайшу волю пропоную Головне управління до належного виконання.

Завдання 2:

Прочитайте документ.

1) Які мотиви могли керувати російською владою при впровадженні таких обмежень?

2) Використовуючи текст документу, поясніть, яким чином російський уряд перешкоджав розвитку української культури та діяльності суспільно-політичних організацій?

3) Чи можна знайти аналогії між подіями XIX століття та сучасністю?

Завдання 3:

1) ***Сформулюйте висновок про політику російської імперської влади в Україні.***
2) ***Як ви вважаєте, чому імперські держави часто застосовували мовні обмеження?***

Оцінювання:
Завдання 1 - 4 бали
Завдання 2 – 4 бали
Завдання 3 – 4 бали

Максимальна оцінка: 12 балів